

Отримано: 27 квітня 2026 р.

Прорецензовано: 13 травня 2026 р.

Прийнято до друку: 18 травня 2026 р.

Email: g.lukash@donnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9777-7718>DOI: [http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30\(98\)-164-167](http://doi.org/10.25264/2519-2558-2026-30(98)-164-167)

Лукаш Г. П. Глітч-ономастика та семіотичні мутації простору в українській прозі зламу XX–XXI століть. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2026. Вип. 30(98). С. 164–167.

УДК: 811.161.2'373.21

Лукаш Галина Павлівна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри інформаційних систем управління,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (Вінниця, Україна)

ГЛІТЧ-ОНОМАСТИКА ТА СЕМІОТИЧНІ МУТАЦІЇ ПРОСТОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ ЗЛАМУ XX–XXI СТОЛІТЬ

У статті досліджено трансформацію категорії художнього простору в українській літературі перехідного періоду крізь призму онімних аномалій. Авторка пропонує та обґрунтовує концепт “глітч-ономастики” – специфічного семіотичного явища, що характеризується системним збоєм у зв’язку між літературним топонімом (означником) та його реальним географічним денотатом. У роботі проведено порівняльний аналіз текстів Ю. Іздрика, В. Рафеєнка й І. Павлюка, що дало змогу простежити еволюцію “топонімного глітчу”. Установлено, що в постмодерному дискурсі (на прикладі повісті “Острів Крк” Ю. Іздрика) глітч функціонує як інструмент іронічної деконструкції та мовної гри. Реальний топонім тут зазнає десемантизації, перетворюючись на акустичну аномалію та бодірівський симулякр, що маркує герметичність художнього світу та неможливість виходу за межі тексту. Натомість у метамодерній прозі (зокрема в романі “Мондегрін” В. Рафеєнка) природа глітчу кардинально змінюється: він стає семіотичним індикатором екзистенційної травми та лімінального стану героя-переселенця. Глітч-ономастику тут реалізовано через механізм топонімного палімпсесту, де фізичний простір Києва конфліктує з фантомним простором утраченого Донецька. Окрему увагу приділено роману І. Павлюка “Я бачу, вас цікавить п’ятьма”, де простір селища Бусків Сад інтерпретовано як “мертву зону” або системну петлю, де географія підпорядкована психологічній рефлексії, а не фізичним законам. У висновках підкреслено, що еволюція глітч-ономастики в сучасній українській прозі відбиває загальний рух літературного процесу від іронічної відчуженості до пошуку “нової щирості” через опрацювання травматичного досвіду. Запропонований підхід відкриває перспективи для подальшого вивчення просторових аномалій у ветеранській та емігрантській прозі як засобів вербалізації зламаного реального.

Ключові слова: глітч-ономастика, топонім, семіотика простору, постмодернізм, метамодернізм, симулякр, палімпсест, художній простір, українська проза.

Halyna Lukash,
Doctor of Philology, Professor,
Professor of the Department of Management Information Systems,
Vasyl Stus’ Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)

GLITCH ONOMASTICS AND SEMIOTIC MUTATIONS OF SPACE IN UKRAINIAN PROSE OF THE LATE 20TH AND EARLY 21ST CENTURIES

The article explores the transformation of the category of artistic space in Ukrainian literature of the transitional period through the lens of onomastic anomalies. The author proposes and substantiates the concept of “glitch-onomastics” – a specific semiotic phenomenon characterized by a systemic failure in the connection between a literary toponym (the signifier) and its real geographical denotatum. The relevance of the study stems from the need to update the toolkit of literary onomastics within the postmodern and metamodern paradigms, where space loses its ontological stability, transforming into a fluid construct, a digital simulacrum, or a zone of trauma.

The paper provides a comparative analysis of texts by Y. Izdryk, V. Rafeienko, and I. Pavliuk, tracing the evolution of the “toponymic glitch”. It is established that in postmodern discourse (exemplified by Y. Izdryk’s novella “The Island of Krk”), the glitch functions as a tool for ironic deconstruction and linguistic play. Here, the real toponym undergoes desemanticization, turning into an acoustic anomaly and a Baudrillardian simulacrum that marks the hermetic nature of the artistic world and the impossibility of escaping the boundaries of the text. Conversely, in metamodern prose (specifically in V. Rafeienko’s novel “Mondegreen”), the nature of the glitch changes fundamentally: it becomes a semiotic indicator of existential trauma and the liminal state of the displaced protagonist. Glitch-onomastics is realized here through the mechanism of a toponymic palimpsest, where the physical space of Kyiv conflicts with the phantom space of the lost city of Donetsk.

Particular attention is paid to I. Pavliuk’s novel “I See You Are Interested in Darkness”, where the space of the village Buskiv Sad is interpreted as a “dead zone” or a systemic loop, where geography is governed by psychological reflection rather than physical laws. The conclusions emphasize that the evolution of glitch-onomastics in contemporary Ukrainian prose reflects the general movement of the literary process from ironic detachment toward a search for “new sincerity” through the processing of traumatic experience. The proposed approach opens prospects for further study of spatial anomalies in veteran and emigrant prose as means of verbalizing a fractured reality.

Keywords: glitch-onomastics, toponym, semiotics of space, postmodernism, metamodernism, simulacrum, palimpsest, artistic space, Ukrainian prose.

Постановка проблеми. Категорія простору в кожному історичному епоху постає як мінлива культурна модель, що на зламі століть остаточно втрачає свою стабільність. Якщо класична парадигма інтерпретувала його як ієрархічно впорядкований “космос”, то літературний ландшафт кінця XX–початку XXI століть демонструє радикальні семіотичні мутації, розмиваючи межі між фізичною реальністю та текстовим конструктом. Фрагментована топографія дедалі частіше заміщує географічну, що потребує оновлення інструментарію ономастики та семіотики. Ця трансформація безпосередньо впливає на функціонування літературних онімів: у текстах постмодернізму й метамодернізму виникає специфічна аномалія, коли

топоніми дистанційовані від своєї локалізувальної функції, а зв'язок між означником та денотатом зазнає системного збою. Такий розрив ми пропонуємо назвати “глітч-ономастикою” (Лукаш, 2025:50).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У традиційній літературній ономастиці топоніми розглядають як засіб топографічної достовірності та створення локального колориту (Карпенко, 2008; Белей, 1995). Проте сучасний стан дослідження власних назв містить перехід від суто класифікаційного підходу до функційно-семіотичного. Важливим вектором сучасних розвідок є вивчення топонімів як інструментів моделювання хронотопу та маркерів ідіостилу: С. Галаур і П. Халаши аналізують регулятивну функцію топоніміки та її роль у конкретизації часопростору в різних жанрах (Галаур, 2019; Халаши, 2024). У мемуарно-художньому дискурсі (Марковська, 2025) топоніми постають вузловими точками наративу, а дослідження Ю. Браїлко (Браїлко, 2017) та Г. Шотової-Ніколенко (Шотова-Ніколенко, 2018) доводять, що географічні назви функціонують як складні символи та засоби художнього кодування.

Через концепції постмодерної геопоетики та деконструкції герменевтичний рівень аналізу простору розкривають літературознавці. Зокрема, Т. Гундорова описує карнавалізацію топонімів, яка руйнує монолітні ідеологічні простори; Р. Семків досліджує ігрові моделі простору, де географічні назви маркують альтернативні реальності; австралійський літературознавець, українець за походженням М. Павлишин простежує постколоніальну трансформацію ландшафту через національне маркування географічних назв. І всі сходяться на тому, що постмодерний простір – це передусім текст і гра, наголошуючи, що в контексті постмодерної геопоетики географічні координати втрачають фізичний вимір, перетворюючись на лабіринти чи словники (Марковська, 2025). Окрему увагу науковці приділяють текстам “станіславського феномену”: С. Підпригора досліджує специфіку моделювання топосу в ризоматичному світі Ю. Іздрика (Підпригора, 2017), а Е. Босва – інтертекстуальність як ознаку його онімного ідіостилу (Босва, 2017). Підсумовуючи, зазначимо, що на постмодерністських позиціях топонім розглядають як складний концепт, який поєднує мовну форму, авторську інтенцію та культурно-історичний контекст.

Зміна культурної парадигми неминуче веде до того, що й сама природа глітчу зазнає кардинальних трансформацій. У просторі метамодернізму ми вже не бачимо іронічної посмішки – тут порушення простору та зміна географічних назв стають наслідком глибокої травми, втрати ідентичності чи навіть болісного переходу на іншу мову. Фактично, ми маємо справу з новою роллю топонімів. Якщо в постмодерні вони були інструментом для створення симулякрів, то в текстах В. Рафесенка чи І. Павлюка назви міст починають вербалізувати травматичний досвід. Це вже не гра, а спроба віднайти ту саму “нову щирість” там, де світ навколо лежить у руїнах. Виникає специфічна семіотична інтерференція: фантомний *Донецьк* раптом “проступає” крізь реальний *Київ* (Сидоренко, 2025: 111). Проте метамодерний глітч дає надію – на відміну від постмодерної безвиході, він має перехідний характер. Саме крізь ці розлами в мові та просторі суб’єкт і намагається вкорінитися у світі заново. Своєрідне моделювання простору притаманне й роману І. Павлюка “Я бачу, вас цікавить п’ятьма”, де селище *Буськів Сад* дослідники визначили як “мертву зону” (чистилище) та дзеркало моральної апатії (Калинич, 2025: 34). Географія тут поводиться алогічно, підпорядковується не фізичним законам, а психологічній рефлексії героїв.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність ґрунтовних розвідок із геопоетики постмодернізму та метамодернізму, специфіка топоніма як “цифрового багу” або “битого лінка” (семіотичного збою, що відсилає до втраченого чи деформованого денотата) переважно перебувала поза увагою ономастів. Якщо сучасне літературознавство докладно описало постмодерний лабіринт Ю. Іздрика та метамодерні топоси травми й “чистилища” в прозі В. Рафесенка та І. Павлюка, то сам мовно-семіотичний механізм цих просторових зсувів досі не має належного теоретичного обґрунтування. Запропонований концепт “топонімного глітчу” покликаний пояснити саме мікрорівень згаданих трансформацій. Зокрема, еволюція глітчу від постмодерної ігрової стратегії до метамодерного маркера екзистенційної катастрофи ще не стала об’єктом цілісного аналізу, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – виявити специфіку цього явища в текстах перехідного періоду, а також простежити його еволюцію в умовах динамічної зміни культурних парадигм. Об’єктом дослідження стали літературні топоніми в українській прозі межі ХХ–ХХІ ст., а предметом – процес трансформації просторової функції літературного топоніма та його семіотичні мутації під час переходу від постмодерної до метамодерної парадигми.

У постмодерній парадигмі, до якої належить рання творчість Юрія Іздрика, простір утрачає свою об’єктивну даність. Текст повісті “Острів Крк” (Іздрик, 1998) розпочинається з топонімної обманки: виносячи в сильну позицію тексту – заголовок – реальну географічну назву, автор програмує читачке очікування на розгортання подій у конкретній локації: хорватському острові Крк в Адріатичному морі. Утім, подальша деконструкція змісту доводить, що перед нами класичний топонімний глітч.

Простежимо, як реалізуються кілька рівнів його сприйняття. Перший, найпрозоріший рівень – фонетичний: топонім *Крк* наведемо акустичним глітчем. Це фантомний орієнтир, іронічна гра, у якій важливо показати, що реальності немає, є лише текст. Саме слово “крк” в українському тексті виглядає і звучить як орфографічний та фонетичний збій. Складаючись винятково з приголосних, воно порушує звичну артикуляційну норму та милозвучність. Позбавлене голосних звуків, символізує нестачу повітря, продукуючи хрускіт, скрегіт, звук перешкод на радіохвилі або крик, що застряг у горлі. У контексті глітч-ономастики така фонетична оболонка є маркером “помилки системи” – ім’я не називає місце, а транслює стан задухи та комунікативної неспроможності, у якому перебувають безіменні головні герої *Він* і *Вона*.

Наступний рівень – семіотичний. З погляду семіотики простору класичний топонім має чітку вказівку на денотат (реальний об’єкт). У Ю. Іздрика ж відбувається тотальна десемантизація імені. Зв’язок між означником (“*Крк*”) та географічним денотатом обривається, хоча Крк – це реальний острів. Простір повісті згортається до масштабів замкненої квартири (або навіть ліжка та тілесності героїв). “*Крк*” перетворюється на бодріярівський симулякр – копію без оригіналу, порожній знак, який маскує відсутність реальності. Руйнується семіотичний трикутник: означник (реальний топонім) залишається, але його змістове наповнення кардинально спотворюється або обнулюється.

Третій рівень – екзистенційний: “острівність” слугує метафорою герметичного простору, де глітч виявляється в самому концепті простору. Як правило, острів традиційно асоціюють із відокремленістю, але в реальному світі до нього можна допливти. “Острів” Іздрика – це абсолютна, непроникна герметичність. Герої є в’язнями свого простору та одне одного. Їхня спроба пізнати Іншого приречена на провал, адже їхній “Крк” – це архіпелаг тотальної самотності, де кожен є ізольованою

системою. Топонім локалізує не місце дії, а екзистенційну безвихідь. Підсумовуючи, зазначимо, що в постмодерному тексті Ю. Іздрика використання реального топоніма має деструктивний характер. Глітч-ономастика тут працює як інструмент іронічної гри з читачем: топонім відмовляється бути компасом, перетворюючись на акустичну та семіотичну аномалію, що фіксує неможливість виходу за межі тексту та власної свідомості.

Якщо в постмодернізмі топографічна аномалія є наслідком авторської іронії, то в метамодерній літературі глітч стає симптомом травми. Це – реакція на важкі переживання, втрату себе чи зміну мови спілкування. Назви міст і місць перестали бути просто цікавою грою слів. Тепер вони показують психологічний біль людини та її спробу залишатися справжньою і щирою у світі, що розпадається на частини. Зокрема, у романі І. Павлюка “Я бачу, вас цікавить п’ятьма” простір селища *Буськів Сад* інтерпретовано як “мертву зону” або системну петлю, де географія підпорядкована психологічній рефлексії, а не фізичним законам. У романі Володимира Рафесенка “Мондегрін. Пісні про смерть і любов” (Рафесенко, 2019) деконструкція простору відбувається не заради гри з читачем, а як спроба героя адаптуватися до нової і чужої реальності. Глітч-ономастика в аналізованому тексті розгортається через три взаємопов’язані механізми: слухову аномалію “мондегрину”, топонімний палімпсест та стан лімінальної широти. Ключ до семіотики цього простору закладений уже в самій назві роману. “Мондегрін” зазвичай трактують як осмислене переінакшення недочутого слова – такий собі акустичний глітч. Проте Володимир Рафесенко екстраполює цей лінгвальний феномен на цілу географію. Головний герой, переселенець Габріель Габінський, опинившись у Києві й переходячи на українську мову, починає не просто “недочувати” слова, а й “недобачати” навколишній ландшафт. Київська топоніміка для нього буквально глючить: звичні назви вулиць чи районів раптом викривлюються, запускаючи каскад сюрреалістичних видінь. Топонім тут перестає бути стабільним орієнтиром – він стає тригером, що провокує збій у свідомості.

Цей збій поглиблюється через механізм топонімного палімпсесту, де літературний образ *Києва* виявляється накладеним на примарні обриси *Донецька*. Семіотика простору в романі працює за принципом конфлікту двох невідповідних мап. Реальні київські локації – *Оболонь* чи *Поділ*, *Русанівка*, *готель “Славутич”*, – раптом втрачають зв’язок зі своїми прямими денотатами, стають для героя джерелом мондегринів (почутих неправильно слів). Натомість крізь них постійно “фонить” утрачений *Донецьк* (причому Донецьк у романі часто не називається прямо, а постає як химерне, майже потойбічне місце), *вулиця Артема*, *Залізничний вокзал*, *селище Октябрське* (це район поблизу аеропорту, що асоціюється з початком бойових дій), *Критий ринок*, *бульвар Пушкіна*. Герой часто згадує терикони, без яких важко уявити вугільний край. Глітч спалахує саме в момент зіткнення: тіло героя перебуває в одному місті, а його ментальність намертво зафіксована в іншому. Простір роздвоюється, перетворюючи реальну географію на хистку декорацію, крізь шпарини якої проривається травматична пам’ять про дім.

Саме в цій точці народжується “нова щирість” метамодернізму. Це стан порога – ви вже пішли з минулого, але ще не дісталися майбутнього. У такій розгубленості фальшивити просто неможливо. На відміну від персонажів Юрія Іздрика, заблокованих у герметичному просторі “Крка”, “роздвоєний” герой Рафесенка *Габріель / Габінський* постійно сперечається між собою. Це відображає стан людини, яка втратила дім і намагається зібрати свою особистість із уламків минулого (донецького) та теперішнього (київського). перебуває в русі, у стані переходу. Його топонімний глітч – це історія про те, що справжність приходить тоді, коли земля виходить із-під ніг. Коли старі правила розсипалися, а нових ще немає, зникає сенс іронізувати. Коли простір починає “глючити”, Габінський не просто констатує порожнечу (як зробив би постмодерніст), а шукає в цій помилці нову мову, яка дасть йому змогу вижити. Зрештою, глітч перетворює географічні координати на психологічні портали, через які суб’єкт намагається віднайти власну, нову ідентичність.

Висновки. В українській прозі зламу ХХ–ХХІ століть літературний топонім знає суттєвих семіотичних мутацій, втрачаючи первинну локалізуювальну функцію. У постмодернізмі такі “зламані” назви використовують для гри. Автори показують, що світ – це лише текст, а топоніми – це порожні слова, за якими нічого не стоїть. Це створює відчуття замкненості в іронії. Використання назви “Крк” без реального острова – це іронічна демонстрація того, що література не відображає життя. Топонім тут – це порожній знак. У метамодернізмі природа цього збою змінюється. Тут назви “ламаються” через біль і травму: герой бачить знайому назву, але вона відсилає його до захопленого окупантами дому або понівеченого міста. Головна відмінність: якщо постмодерний глітч – це просто іронічна помилка, то метамодерний – це шлях до “нової щирості”. Через визнання того, що світ “зламався”, герої намагаються знайти нові сенси та знову “вкорінитися” в реальності. У метамодерні “глітч” стає новою нормою, естетикою, через яку ми шукаємо правду.

Ефективним інструментом для аналізу просторових аномалій у художньому тексті, як засвідчує наш аналіз, стає саме концепт глітч-ономастики – системного збою у зв’язку між топонімом-означником та його денотатом. Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в залученні ширшого кола текстів (зокрема ветеранської та емігрантської прози) для глибшої типологізації просторових аномалій та вияву онімної специфіки.

Література:

- Белый Л. О. Функционально-стилистические возможности украинской литературной ономастики. Ужгород, 1995. 120 с.
- Босва Е. В. Интертекстуальность как ознака ідіостилію Ю. Іздрика: онімний аспект текстотворення. *Проблеми сучасного літературознавства* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2017. Вип. 24. С. 205–214.
- Брайло Ю. Топоніми як маркери визначальних ознак поетичного ідіостилію Івана Малковича. *Рідний край. Філологічні науки*. 2017. № 1 (36). С. 61–65.
- Галаур С. Регулятивна організація топонімів у сучасному українському художньому тексті. *Лінгвостилістичні студії*. 2019. Вип. 10. С. 18–28. <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-18-28>.
- Іздрик Ю. Острів КРК та інші історії : повість, новели, автокоментар / передм. Ю. Андруховича. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. 120 с. URL: <https://readukrainianbooks.com/2749-ostriv-krk-ta-inshi-istoriyi-jurij-romanovich-izdrik.html>.
- Карпенко Ю. О. Літературна ономастика. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
- Калинич К. Трансформація образу Харона в романі І. Павлюка “Я бачу, вас цікавить п’ятьма”. *Питання літературознавства*. 2025. № 112. С. 33–52. DOI: <https://doi.org/10.31861/pytlit2025.112.033>.
- Лукаш Г. П. Механізми формування та деконструкції “горизонту сподівань” у сучасній ономастиці. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць / гол. ред.: Шитик Л. В. Черкаси : Вид-во ФОП Іванченко І. С., 2025. Вип. 39. С. 38–46. DOI: <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2025-39-38-46>.